

KAYSERİ'DE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİNE AİT BAZI KİTÂBE VE MEZARTAŞLARI

Mehmet Çayırdağ

Kayseri'de Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemine ait kitabeler ve genel Kayseri tarihi hakkında ilk çalışmayı, 1910 yılında vefat eden, kaymakamlık, lise öğretmenliği ve vilayet baş katipliği vazifelerinde bulunmuş Ahmet Nazif Efendi yapmıştır. «*Mir'at-ı Kayseriye*» ismi ile iki cilt ve üç kısımlık bir kitap hazırlayan Nazif Efendi'nin bu eseri halen sülâlesinden bazı şahısların elinde bulunmaktadır¹. Bundan sonra 1907 (1323) yılında Kayseriye gelerek araştırmalarda bulunan meşhur tarihçi ve müzeci Halil Edhem, Ahmet Nazif Efendi'nin de yardımı ile 1918 (1334) yılında maruf eseri «*Kayseriye Şehri*»ni² yazarak Kayseri'de bulunan birçok âbide ve bunların kitabelerini ilk defa nesretmiştir. Aynı müverrih ve Arifi Paşa, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmualarında*, Kayseri'de bulunan diğer bir kısım kitabeleri de yayınlamışlardır³. Daha sonra Albert Gabriel «*Monuments Turcs D'Anatolie*» serisinin ikinci kitabı olan *Kayseri-Niğde* bölümünde, Kayseri İç Kalesinde bulunan Karaman-

1 Kitabı elinde bulunduran şahıslar kimseye göstermedikleri gibi, çeşitli zamanlarda bastırma veya müzelere satılma teşebbüslerine de karşı koymuşlar, bu şekilde bu kıymetli araştırma ilim âleminde tanıtılamamıştır. Eserin sadece konu fihristini Ali Rıza Önder, Kayseri Basın Tarihi isimli kitabında vermiştir, Ankara 1972, s. 132-134.

2 Halil Edhem, *Kayseriye Şehri Mebani-i İslâmiye ve Kitabeleri Selçukî Tarihinden bir Kit'a*, İst. 1334. Bu eseri Dr. Kemal Göde sadeleştirip yeni harflere çevirmiş ve ilavelerle 1962 yılında «*Kayseri Şehri*» ismiyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bastırılmıştır.

3 Halil Edhem, «Karamanoğulları hakkında vesaik-i mahkûke», *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Sene 1328, s. 134; Kadı Burhaneddin Ahmed namına Kayseri'de bir kitabe, s. 16; Melik Gazi, sene 1331, s. 541 vd; Karatay Hanı, S. 6, s. 14. Arifi, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükmüeti, aynı mecmua, sene 1331, s. 373.

oğulları'nın iki kitabesinin tercümesini yanlışlıklarla vermiş, Müzeci Osman Ferit Sağlam, Kayseri'nin en eski tarihli İslâmî kitabesini ve beylikler dönemine ait bazı mezartaşı ve kitabeleri, yine müzeci ve araştırmacı M. Zeki Oral, Kayseri Huand ve lüle Camilerinin minber kitabelerini⁴, Prof. Dr. Faruk Sümer, Dulkadroğlu Süleyman Bey zâviyesi kitabesini⁵, Ekrem Hakkı Ayverdi, İç Kale'de Gabriel'in yanlış olarak neşrettiği kitâbeyi⁶ neşretmişler, eski müze müdürlerinden Naci Kum ise, bu konuda *Kayseri Erciyes dergisinde* yayınladığı makâlelerden⁷ başka, Kayseri'de bulunduğu bazı vakfiye ve kitâbelere, Kayseri Müzesindeki birçok kitabe ve mezartaşlarını da dahil ederek «Kayseri Kitabeleri» isimli bir defter hazırlamıştır. Defter Türk Tarih Kurumu'nda 564 numarada kayıtlıdır. Dr. Kemal Göde'nin yeni harflerle yayınlamış bulunduğu, yukarıda bahsi geçen «*Kayseri Şehri*» isimli eserde ve adı geçenin basılmamış doktora tezi olan «*Eretnaklar*» da neşredilmemiş bazı kitâbeler bulunmaktadır. Bunlardan başka tarafımızdan Halil Edhem'in «*Kayseriye Şehri*»ne şerh olmak üzere hazırlanmış olan ve *Vakıflar Dergisi*'nin XIII. sayısında yayınlanan «Kayseri'de kitabelerinden XV ve XVI. yüzyıllarda yapıldığı anlaşılan ilk Osmanlı yapıları» isimli araştırmamızda ve diğer makâlelerimizde birçok kitâbeyi neşretmiş bulunuyoruz⁸.

4 Osman Ferit Sağlam, «Şimdiye kadar yayınlanmamış bazı kitabelerle meskûkâtın millî tarihe hizmetleri», *IV. Türk Tarih Kongresi zabıtları*, Ankara 1952, s. 159 vd; M. Zeki Oral, «Anadolu'da sanat değerini haiz ahşap minberler», *Vakıflar dergisi*, S. V.

5 Faruk Sümer, «Bozok tarihine dair araştırmalar», *A.Ü. DTC Fak. 50. Yıl Armağanı*, s. 346, 347.

6 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İst. 1974, C. IV, s. 780.

7 Naci Kum, «Haydar Beyin mezarı nerede?» *Erciyes Halkevi Dergisi*, S. 6-7-8, s. 235.

8 Adı geçen makalemizden başka bu konuda şu araştırmalarımız yayınlamıştır: «Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi», *Belleten*, S. 174, planlar ve ekler 175; «Kayseri Ulu Camii Ahşap Minberi», *Türk Etnografya Dergisi*, S. 16, s. 55-64; «Kayseri Erciyes eteklerinde iki türbe» (Erol Yurdakul ile birlikte), *Vakıflar Dergisi*, S. XII; «Develi Ulu Camii Minberi», *Vakıflar Dergisi*, S. XIV, s. 139-147; «Kayseri'de Selçuklu ve beylikler devri binalarında bulunan taşçı işaretileri», *Türk Etnografya Dergisi*, S. XVII, s. 79-109; «Kayseri'de zamanımıza kadar gelememiş bazı tarihi yapıları», IX. Türk Tarih Kongresine sunulan tebliğ.

Bu yazımızda yine Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemine ait, şimdiye kadar neşriyatı yapılmamış, Kayseri'deki bazı kümbet-türbelerde ve Kayseri Müzesi'nde bulunan kitâbe ve mezartaşlarını ele almış bulunuyoruz. Bunları devirlerine göre ayırarak ve imkân nisbetinde de kitâbelerde ismi geçen şahıslar hakkında mâlumat arıyarak inceliyeceğiz.

I. XII. yüzyıl kitabeleri

1 - Han Camii Kümbeti : Bu kümbet Kayseri'nin Talas Caddesi üzerinde, han olarak yapıldığı halde sonradan camiye çevrilmiş Han Camii'nin⁹ güneyinde bulunmaktadır. Klasik Selçuklu tarzında olan kümbet iki katlı olup, aynı devirde yapılan diğer kümbetlerden, yanında bulunan türbedar odası ile farklıdır. Kümbetin birinci katı olan cesetliği kare planlı, sivri tonozlu olup doğuda bir kapısı bulunmaktadır. Birinci kat dörtgen plandan, köşelerde sahnalar bırakarak sekizgene dönüşen ikinci kat göğde'nin doğuda dışarıya açılan bir kapısı ile kuzeyde bulunan türbedar odasına açılan küçük bir geçidi bulunmaktadır. Yine ikinci katta, güney batıda bir mihrab, karşılıklı ikişer yüzde, ortalarından küçük sütunla ikiye ayrılmış dört küçük pencere bulunmaktadır. Kümbet içten kubbe, dıştan sekizgen külâhla örtülüdür. Piramit külâhın üçgen yüz kenarları silmelerle çerçevesizdir. İkinci kat içerisinde iki lahit-mezartaşı bulunmaktadır, dışta külâh altında bir kitabe kuşağı dolaşmaktadır. Kümbet sade olup sathi taş tezyinat bulunmamaktadır.

Kümbete bitişik kuzeydeki türbedar odası birinci kat seviyesinde, tek tonozlu ve kare planlıdır. Doğu köşesinde kapısı bulunmaktadır. İçte tonoz, profilili bir konsol'a basmaktadır. Bu devre ait benzer kümbetlerde bu şekilde bir hücrenin bulunmayışı, bu bölümün türbedar odasından çok ilave başka bir türbe olduğu intibasını vermektedir.

Kümbetin batısından geçen bir duvar, sonradan cami olan Han'ın da batı duvarını teşkil etmektedir. Bu eski duvar kalıntısı hanı geç-

9 Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, «Üç Selçuklu âbidesi Dolayhan Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii», *Belleten*, S. 86, s. 251-260; Kemal Özergin, «Anadoluda Selçuklu Kervansarayları», *I.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, S. 20, s. 151; Kurd Erdmann, *Dass Anatolische Karavansaray Des XIII. J.H.*, Berlin 1962, Teil I, No. 50.

rek kuzeye doğru devam etmekte olup mahiyeti veya ait olduğu yapı malum değildir¹⁰.

Kümbette, yukarıda da belirtildiği gibi külah altında, sekizgen göğdenin dış yüzlerinin üst taraflarında, yine bu devir kümbetlerinde görüldüğü gibi¹¹ bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Büyük bir bölümü, türbe ve mezartaşlarında yazılması adet ayetlerden olan Kur'an II-255 (Ayete'l-kürsi) ile 256. ayetin baş kısmı olan bu yazının herhalde tamamı ayet zannedilerek üzerinde şimdiye kadar durulmamıştır. Halbuki ayetler arasında kitabede, tarih ve türbede medfun şahsın isim ve unvanları bulunmaktadır. Kümbetlerde bu şekilde ayet firizi yerinde tarih ve isim yazılması adetten değildir. İstisnai bir örnek te yine Kayseri'de Hasbek Kadı (Mesud Gülzar) Kümbeti'nde bulunmaktadır¹². Karakteristik Selçuklu sülüsü ile köfeki taş üzerine yazılmış bu kitabe aynen şöyledir :

هذه القبر المرحوم المحسن جمال الدين امير الاسفهلار ابو
المكارم تنكبرى بر مش بن داود نورالله رضحفه الله لاله الاهو
الحى القيوم لاتأخره سنة ولانوم له مافى السماوات وما فى الارض
من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم
ولايحيطون بشيىء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات
والارض ولايوده حفظهما وهو العلى العظيم . لا اكراه فى الدين
قد تبين الرسشد من الغى فمن يكن فى سنة اربع و ثمانين و
وخمسمائه

10 Divarın Handan sonra devam eden bir bölümü, Vakıfların 1981 yılı onarımında yükselttilerek ve önu kesilerek, sanki camiin bir takviye kulesi imiş gibi onarılarak büyük bir yanlışlık yapmıştır. Yine 1979 yılı onarımında da Han'ın sağlam olan Kuzey divarı baştan başa yenilenmiştir.

11 Kayseri'de Ordu Evi ve Ahmet Paşa İlkokulu kuzeyindeki bir anonim kümbette, Gevher Nesibe Hatun Kümbetinde, Hunat Hatun Kümbetinde, Çifte Kümbette ve XIV. yüzyıl kümbetlerinin bazılarında bu şekilde kitabe firizleri dolasmaktadır.

12 Sağlam, a.y.

Türkçesi : Bu kabir merhum, mahsun, büyük kumandan, kerem sahibi Cemaleddin Tanrıbirmiş (Tanrıvermiş) bin Davud'undur. Allah makamını nurlandırsın. Allah, ki ondan başka tanrı yoktur, daima diri ve yarattıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi onundur. Onun izni olmadan Kendisi'nin katında kim şefaata edebilir? Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Onun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun Kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları korumak Kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Beşyüz seksen dört senesinde.

Kümbet içerisinde biri küçük diğeri büyük iki lahit bulunmaktadır. Köfeki taşından yüksek olarak yapılmış bulunan ve ölçüleri 160 X 32 X 67 cm olan küçük lahtın alt yüzünde iri palmet dallarının tekrarından ibaret bir firiz dolasmaktadır. Orta bölümde, iki uzun yüzde Ayete'l-kürsi (Kur'an II-255) in bir bölümü olan şu yazılar yine Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır :

الله لاله الاهو الحى القيوم لا تاحذه سنة ولانوم له مافى السموات
ومافى الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه

Bu yazı hizasında bulunan bir taraf dar yüzde ise sadece :

جمال الدين تنكبرى برمش

yazılıdır. Lahtın en üst kitabe kuşağının iki uzun yüzünde :

الله رحمن الله رحيم

ibaresi tekrar edilmektedir.

Kümbetin kitabesinde ve lahitte ismi geçen ve 584 (M. 1188) yılında vefat ettiği belirtilen Cemaleddin Tengribirmiş (Tanrı birmiş =Tanrıvermiş) bin Davud hakkında malumat bulunamamıştır. Yine kitabede kumandan (sipehsalar) olduğu belirtilen bu zatın, Çaka Bey'le birlikte, Anadolu'nun fethinde (1090 yıllarında) faaliyet gösteren Tanrıvermiş¹³ olması zaman bakımından mümkün gözüküyor.

13 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 87, 95.

Cemaleddin Tanrıvermiş'in, bu türbesine 10 M uzaklıkta bulunan Han'ı da yaptırıp yaptırmadığı, yani bu kümbetin şimdi cami olarak kullanılan Hana ait olup olmadığı malum değildir. Hanın şimdi mihrap olarak kapatılmış olan kapısı üzerinde bulunması gereken kitabe düşmüş ve kaybolmuş, yeri sonradan taşlarla örülmüştür.

Halil Edhem, Kayseri'de en eski kitabe olarak 589 tarihli, Kılıç Arslan evladından, Kayseri Meliki Nureddin Sultansah zamanına ait Hoca Hasan Medresesi kitabesini neşretmiştir¹⁴. Oysa Osman Ferit Sağlam'ın neşrettiği 580 tarihli Mesud Gülzar (Hasbek Kadı) kümbetinin kitabesi¹⁵, Kayseri'de şimdiye kadar bilinen en eski kitabe olduğu gibi, bizim burada neşrettiğimiz kümbetin kitabesi de ikinci eski kitabe olmaktadır. Bu tarihte II. Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu sultanıdır (saltanat yılları 1155-1192). Ancak 1186 yılında memleketi onbir oğlu arasında taksim etmiş, Kayseri de yukarıda belirtildiği gibi Nureddin Sultansah'a düşmüştür. Sultansah Kayseri'de, ağabeyi, Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah tarafından öldürüldüğü 1196 yılına kadar hüküm sürmüştür¹⁶.

Kümbet içerisinde birinci lahte göre daha büyük ve daha yüksek olarak (ölçüleri 206 X 32 X 78 cm) aynı cins taştan yapılmış olan ve üzerinde üç bölüm halinde üç kitabe kuşağı bulunan ikinci lahtın en üst kuşağında, iki uzun yanda Kur'an III-18 ve 19 un bir bölümü olan,

شهد الله انه لا اله الا هو والملكه و اولو العلم فائماً بالقط لا اله
الا هو العزيز الحكيم . ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف
الدين اوتوا الكتاب الامن بعد

ayetleri yazılıdır. Orta bölümde, iki yanda ve başlarda Kur'an II-255 (Ayet e'l-kürsi) den bir bölüm bulunmaktadır :

الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم . له ما فى السموات

14 Kayseriye Şehri, s. 1. Bu kitabe şimdi Kayseri Müzesi deposundadır.

15 Sağlam, a.y.

16 Turan, 216-229.

وما فى الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم
وما خلفهم ولا يحيطون

En alt sırada :

الماصى الى رحمة الله تعالى امير على خسام توفى فى شهر جماد
الاول سنة اثنى و ثلاثين و ستمائة و صلى على محمد وعلى اله ...
به برلمراط نفرين وعلى اصحابه اجمعين .

yazılıdır. Burada ismi geçen ve Cemazielevvel 632 (M. 1235) yılında vefat etmiş olduğu kayıtlı olan Emir Ali Hüsam, tarih itibarıyla I. Alaaddin Keykubad devri ümerasından olması ve aynı türbede bulunduğu için Cemaleddin Tanrıvermiş ile bir sıhriyet bağının bulunması lazım geliyor ise de tarih şahsiyeti tebit edilememiştir.

Her iki lahitteki yazı ve motif araları siva ile doldurulmuş olduğundan okuma güçlüğü ile karşılaşmış, yazı aralarındaki sıvalar taşta zarar vermemeğe çalışarak temizlenmiştir.

2 - II. Süleymansah Kitabesi, 7 Receb 594 Cuma (15 Mayıs 1198 Cuma) : Kayseri Müzesi deposunda, kırılarak iki parçaya ayrılmış ve aradan kırılan parçaları kaybolmuş, birinci satırı özellikle kazınarak silinmiş, büyük ebatla (112 X 64 cm) bir mermer kitabe bulunmaktadır. Aynı, ayrı kitabeler zannıyla 1539 ve 1542 numaralara kaydedilen bu parçalar tarafımızdan birleştirilmiştir. Birinci satırı kazınmış olduğundan kitabenin hangi binaya ait olduğu belli olmamakta ve nereden geldiği de kaydedilmemiş olduğu için bu konuda birşey söylenememektedir. Ancak Naci Kum'un, yukarıda zikri geçen, Türk Tarih Kurumu'undaki defterinde bahsettiği bu kitabenin parçasına benzer bir kitabenin, Tabaklarönü'ndeki büyük mezarlıktan (Seyyid Burhaneddin Mezarlığı) Müzeye getirildiğinden bahis vardır. Bu kitabenin bahsedilen kitabe olduğu ve bu mezarlığa en yakın Selçuklu yapısı olan ve kitabesi kaybolmuş bulunan, yukarıda zikri geçen Han Camii'ne ait olabileceği düşünülmüş ise de, parçalar Hanın kitabe yerine pek uygun düşmemektedir.

Arapça, mermer, beş satır olan kitabe metni aynen şöyledir :

(Kazınmış)... (1)

(2) ركن الدنيا والدين عزالا (سلام) ولم (سلمين)... بر الزمان جسد
العمد سلطان بلاد الروم والشام والارمن الب قتلغ لج (ايننج؟)
ارسلان ابي الفتح

(3) سليمان شاه بن قليج ارسلان ... (الا) سه منار ... مدة ظلال
اقبال ذاد الله رعيأ وسرأ و ذاد اقبالا و اغصلا

(4) المحتاج الى رحمة الله ت (عالى) ... حسن الاربلى اراجى غفر
ربه و فقه الله تعالى الى الخيرات فى يوم الجمعة السابع من شهر
رجب الاهيه

(5) سنة اربع وتسعين وخمسائة (قال النبي صلى) الله عليه و سلم
حسبنا الله ونعم الوكيل نعم المولى و نعم النصير اللهم اغفرلى امت
محمد .

Kırılıp eksilmiş bölümlerinden başka birçok yerlerinde oyuklar bulunan kitabenin mevcut metninden çıkan tercüme şöyle olacaktır: İslam ve Müslümanların azizi, Rum, Şam ve Ermen beldelerinin sultanı, alp kutluğ...arslan, fatih, Kılıç Arslan oğlu Süleymanşah... geleceği aydınlık olsun, halkı çok olsun, ömrü uzasın, (zamanında) Allah'ın rahmetine muhtaç Erbilli.....Allah korusun, hayrını kabul etsin, beşyüz doksan dört senesinin mübarek Receb ayının yedinci Cuma gününde. Peygamber -Allah'ın rahmeti ve selamı üzerine olsun- buyurdu: Allah bize yetişir, O ne güzel vekildir. Ne güzel mevla, ne güzel yardımcıdır. Allahım ümmet-i Muhammedi bağışla.

Kitabede ismi geçen Süleyman Şah (bu kitabede, diğer bazı kitabe ve paralarında adı birleşik olarak Süleymanşah şeklinde yazılıdır) Anadolu Selçuklu devletinin yedinci hükümdarı olup 1196-1204 yılları arasında saltanat sürmüştür. II. Kılıç Arslan'ın on bir evladın-

dan olan bu şehzadeyi yukarda bahsi geçen memleketin taksimi neticesinde Tokat ve civarı düşmüştür. Küçük kardeşleri olup babasının veliaht tayin ettiği I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatı esnasında, ona karşı Sivas, Kayseri ve Aksaray yolu ile harekete geçip başşehir Konya'yı 7 Zilkade 593 (M. 22 Eylül 1196) ele geçirip tahta çıkmıştır¹⁷. Sultan'ın tahta çıkışından sekiz ay kadar sonra, ait olduğu bina tamamlanarak yazılan bu kitbe, Rükneddin Süleymanşah'ın ilk kitabelerinden biri, Sultan unvanıyla da belki birincisi olmaktadır¹⁸. Zira Niksar'da, tahta çıkışından bir ay sonra (Muharrem 594) tarihinde yazılmış bulunan kale kitabesinde, Selçuklular'da umumiyetle melik ve vezirler için kullanılan دولة والدين unvanı¹⁹ yazılmıştır. Eksik olan o kitabede ayrıca melik ve Sultan unvanlarından hangisinin yazıldığı da malum değildir. Süleymanşah bu kitabede saltanatına yakışır büyük unvanlarla anılmıştır. Yine kitâbede binayı yaptıran Erbilli şahsın isminin, kırılmadan dolayı anlaşılmayan bir bölümü ile, bir mana veremediğimiz, Türkçe, «cı» ile biten bir unvanı veya mesleği bulunmaktadır. Kitabe sonuna bir de hadis-i şerif ve bir dua ilave edilmiştir. Yine bu kitâbe Kayseri'de Sultan ismi yazılı en eski kitâbe olmaktadır.

Süleymanşah zamanında Kayseri'de bu binadan başka bir de Şehrin 35 km kuzey batısında, Ankara yolu üzerinde (yol bugün buradan geçmemektedir), 599 (M. 1203) yılında yapılmış Tekgöz (eski kayıtlarda Yalnız Göz) Köprüsü bulunmaktadır²⁰. Bu iki kitabeden anlaşılıyorki Süleymanşah zamanında Kayseri'de birhayli imar faaliyeti olmuştur.

3 — Alaca Kümbet kitâbesi : Şehrin Talas Caddesi üzerinde, bugün cadde ortasında kalmış, tek katlı, kare planlı göğdeli ve al-

17 Turan, 241, 244-247.

18 H. 594 tarihli bir kale kitabesi de Niksar'dadır, İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), *Kitabeler*, İst. 1927, s. 64, 65.

19 *Kayseriye Şehri*, s. 68, 69, 120.

20 *Kayseriye Şehri*, s. 9. Halil Edhem'in negrettiği bu kitabeyi zorlukla yakınına çıkarak incelediğimizde «emirü'l-mü'minin»den sonra bir kelime bulunduğu, «Zeyneddin» isminin «Bedreddin» olduğunu ve «el-muhtac ila rahmet-Üllah» ibaresinin olmadığını görmüş bulunuyoruz.

tıgen pramit külahlı bu türbenin²¹ batı cephesinde, yapıldığı döneme uygun düşmeyecek şekilde olan iki büyük penceresi üzerinde bulunan, yumuşak andezit (köfeki) taşı üzerindeki tek satırlık kitâbede :

هذا مشيد الا ... الدين ابن محمد الحري ... و ابو خمسمائه

yazılıdır. Kitabenin orta kısmı yıpranmış olduğundan onarımda bu kısım düz taşla yenilenmiştir. Tarih kısmının bir bölümü de keza tabiat şartları ile silinmiştir. Naci Kum, kümbeti onarımdan evvel görmüş olduğundan Tarih Kurumundaki defterinde eksik kısmı «Emir sadreddin Ömer bin Cemaleddin» olarak tamamlyorsa da burada eksik olarak görülen kısım «Emir» ve eğer doğru ise «Cemaleddin» olmalıdır. Diğerlerinin fazla ve yakıştırma olabileceği, kalan kitabeyi tetkikle anlaşılmaktadır. Buna göre kitabeden «Emir Cemaleddin bin Muhammed» ve mensub olduğu beldenin okunamayan ismi çıkmaktadır. Tarihte, yüzler hanesi kesin olarak «beşyüz», onlar hanesi de divanı olarak «80» gibi yazılmıştır. Birler hanesi tamamen silinmiştir.

4 — Hâcib Kümbeti : Kayseri'de Kalenderhane-Şih Mahallesinde, Ahmet Paşa İlkokulu'nun kuzeyinde bu havalide bulunan ve ikisi adsız (anonim) kümbetler diye bilinen üç XII. yüzyıl kümbetlerinden birisidir. Kümbet halen çok harap durumda olup sekizgen gövdenin ancak üç divarı kalmış diğer yanlar kubbe ve külah yıkılarak kaybolmuştur. Kümbetin olması lazım gelen alt katı (cesetlik) toprak altında kalmış olduğundan durumunu görmek mümkün olmamıştır. Vakıflarca binanın, kalan kısımlarını sağlama alacak şekilde küçük çapta onarım yapılmıştır. Acilen tamamının restorasyonu yapılmalıdır.

Kümbetin bugün ayakta olan güney cephesi üzerinde yumşak ve açık renk taş üzerine yazılmış iki satırlık kitâbesinde :

هذا مسيد المرحوم
حاجب جاوولى بن عبد الملك غازى

21 Mahmut Akok, «Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mesit diye tanınan üç Selçuklu mimarı eserin röliövesti», *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVII-2, s. 14, 15.

ibaresi bulunmaktadır. Kalan duvarların üst tarafında, külah altına gelecek şekilde dolaşan malum kitâbe kuşağında Ayete'l-kürsi'den bir bölüm okunabilmektedir.

Yapı itibariyle XII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek olan bu kümbetin tarihsiz kitabesinde ismi geçen Hâcib Çavlı hakkında bir malumat edinilememiştir. Çavlı'nın babası olan Abdülmelik Gazi ise, Danışmendname'de geçen Abdülvehhab Gazi ve Abdurrahman Gazi²² gibi, Anadolu'nun fethi esnasında gazalar yapanlardan biri olsa gerektir. Çavlı'nın «hâcib» olan unvanı, onun Selçuklu veya Danışmendii sarayında, sultanın kapı hizmetkarlığı gibi mühim bir vazifede olduğunu göstermektedir.

Bu kümbete kuzey-batıda, 15 M kadar mesafede bulunan aynı devre ait benzer bir kümbet Vakıflarca onarılmış olup külah altındaki kitabe kuşağında sırasıyla Besmele, Kur'an III-18, 19, Besmele, İhlas Suresi (Sure 112) ve Ayete'l-kürsi yazılıdır. Yine bunların yakınında bulunan, Küçük Çalık Camii bahçesindeki aynı döneme ait kümbet, onarılmış ve sağlam vaziyette olup üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. Bu çağ kümbetlerinden diğer biri de Develi ilçesinde (eski Develi, Yukarı Güney Mahallesi) bulunmakta olup²³ Dev Ali Türbesi adıyla bilinen bu yapının pencere kenarındaki çok bozulmuş kitabesinden *السيد الشهيد المعنور الامير الاسفهار* ibâresi okunmaktadır. 602 (M. 1205/6) yılında yapılmış bulunan Kayseri Şifahanesi ve Mederesesi (Şifaiye-Gıyasiye Medereseleri, Çifte Medrese) Kümbeti (Gevher Nesibe Kümbeti)²⁴ kitâbe kuşağında da Besmele, Ayete'l-kürsi ve devamı ayet yazılıdır.

II. XIII. yüzyıl kitâbesi

Nasreddin Hoca'nın mezar taşı: Kayseri Müzesi deposunda bulunan ve Müzenin 1456 envanter numarasında kayıtlı olan, mermer,

22 Turan, 124, 131, 134.

23 Tahsin Özgüç-Mahmut Akok Develi Abideleri, Belleten S. 75, s. 378-380.

24 *Kayseriye Şehri*, s. 30; Gabriel, s. 68; Mahmut Akok, «Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darülgıfası ve Sahibiye Medreseleri», *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVII-1, s. 133-142; Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ank. 1968, s. 65; M. Oluş Arık, «Erken Devir Anadolu Türk mimarisinde türbe biçimleri», *Anadolu*, S. XI-1967, s. 73.

iki parçalı olduğu halde küçük parçası kaybolmuş. bu haliyle 106 X 24 X 26 cm ebadındaki lahit tipli mezartaşının alt sıra kitâbe kuşağında Kur'an IX - 21, 22. ayetleri ile bir hadis yazılıdır :

بشرهم ربهم برحمة منه ورضوان و جنات لهم فيها (سيم فقيم)
خالدين فيها ابدان الله) عنده اجر عظيم . قال رسول صلى الله
عليه وسلم : الدنيا مزرعة الاخره

Tercümesi : Rableri onlara kendisinden bir rahmet, rıza ve içinde ebedi kalacakları nimeti bol cennetleri müjdeler. Orada ebedi kalacaklardır. Allah, işte büyük mükafaat onun yanındadır. Peygamber - Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun - buyurdu : Dünya ahiretin mezraasıdır.

Üst sırada :

هذا قبر المرحوم المغفور السعيد الشهيد نصر الدين خواجه جو ...
س في صفر سنة احدى وعشرو ستمائة

yazılıdır. Tercümesi : Bu kabir merhum, mağfur, said, şehid Nasreddin Hoca'nındır. Altıyüz onbir yılının Safer ayında (M. 1214 Mayıs-Haziran) (vefat etti).

Müze'ye Kayseri'deki hangi türbe ve ya mezarlıktan geldiği belli olmayan bu mezar taşının meşhur Nasreddin Hoca'ya ait olduğu ileri sürülmüştür. Taşa Nasreddin Hoca'nın baba ismi yazılı olabilecek kısım kaybolmuş olduğu gibi, isimden sonra «Ço.» diye başlayan kelimenin de ne olduğu belli değildir. Bu terkipteki isim devrinin adetine uymayacak şekilde dikkat çekicidir. Taşa halk içindeki meşhur söyleniş ile yazılmıştır denilebilir. Eksik kelime onun esas isminin başlangıcı da olabilir.

III. XIV. yüzyıl kitâbeleri

1 — Gürcümelek Hatun Türbesi kitabesi : Kayseri Müzesinde bulunan ve Müzenin 83/84 envanter numarasında kayıtlı, 32 X 53 cm ebadındaki mermer kitâbenin ait olduğu türbenin yeri ve şekli hak-

kında bir malumat bulunmamaktadır. Ancak Kayseri Dış Kale Surları üzerinde, şimdi aynı zamanda birer semt isimleri olan Kiçi Kapı ile Boyacı Kapısı arasında Gürcü Kapısının bulunduğu, bu civarda sur içinde Gürcü Hamamı diye bilinen bir hamamın ve Gürcümelek Hatun'un türbesinin olduğu bazı yaşlılar tarafından ifade edilmiştir. Bugün bu yapılardan eser kalmamıştır. Bahis konusu üç satırlık kitâbede :

هذا قبر المرحومه المغفوره كور جملك حاتون
نورالله ضريحها في اوائل ربيع الاول سنة
ثلاث وعشرين وسبعمائة غفرالله له و بالمؤمنين

yazılıdır. Buradan 723 yılı Rebiülevvel ayının başlarında (M. Mart 1323) vefat etmiş olduğu anlaşılan Gürcümelek Hatun'un şahsiyeti hakkında bilgi yoktur. Hatun'un babasının ismi dahi, belki başkadından olduğundan yazılı değildir. Bu tarihte Anadolu, İlhanlı valileri tarafından idare edilmekte idi.

2 — Bünyan* Ulu Camii kitabesi : Kayseri'nin Bünyan İlçesi'nde bulunan Ulu Cami ve kitâbesini Sadi Dilaver, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan *Sanat Tarihi Yılığ*'ının 1966-1968 tarihli sayısında neşretmişti. Ancak bu mühim kitabe, sadece doğru okunan binanın mimarının ismi hariç tamamen eksik bırakılmış ve binanın tahmin edilen yapılış tarihinde hataya düşülmüştür. Biz burada, yerinde incelediğimiz kitâbeyi eksiksiz olarak vermeğe çalışacağız.

Camiin portal nişine uygun olarak U şeklinde yerleştirilmiş 396 X 35 cm ebadındaki mermer, iki satır olan kitabenin 19 cm enindeki geniş üst satırında Kur'an IX-18. ayeti yazılıdır :

انما يعمر مساجدالله من امن بالله واليوم الاخر واقام الصلوة واتى
الزكوة ولم يخش الاالله فعسى اولئك ان يكونوا من المهتدين .
صدقالله

* Bünyan İlçesi'nin eski ismi «Sarımsaklı»dır. Bünyan ismini «Bunyan-ı Hamid» olarak geçen asrın sonlarında almıştır.

Tercümesi: Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan başka bir kimseden korkmayanlar onarırlar. İşte onlar doğru yolu bulanlardan olabilirler. Allah doğrudur.

8 cm genişliğindeki alt satırda :

قال النبي عليه الصلوة والسلام : من بنى مسجداً و اوقصحة
قطاة بنى الله له بيتا في الجنة وسماه بيت الحمد . امر بعمارة هذا
مسجد المبارك امير الامرا عادلى مؤيدى مظفرى قاهر التمسق
قاتل الطاغى ظهير الدولة والدين محمود بن تاج قرل احسن الله
عاكبت فبنى فى غرة مفتح شهر المحرم سنة اربع وثلثين و(سبعمائه)

yazılıdır. Tercümesi: Nebî -Allah'ın rahmet ve selamı ona olsun-buyurdu : Herkim küçük te olsa bir mescit yaptırırsa Allah ta o kimse için Cennet'te bir ev yapar ve o eve hamd evi adını verir. Bu mübarek mescidin imarını emirlerin emiri, âdil, müeyyed, muzaffer, fâsıkları kahreden, isyankarları katleden, Zahirreddin bin Tac-ı kızıl (Altın Taç) -Allah onun akibetini iyi eylesin- emretti. (Yediyüz) otuz dört senesi Muharrem Ayının başında bina edildi.

Kitabe'nin, Camiin cephe divarı ile aynı seviyede bulunan sağ ucunda, üç satır halinde عمل كاليان بن قرا بولى (Kara Bulaoğlu Kaluyan yaptı), sol ucunda da yine üç satır halinde كاتبه تدد بن قمره kitâbeyi yazanın ve babasının ismi olan yazılar bulunmaktadır.

Kitâbe'nin kâtip isminin yazılı olduğu sol köşesi kırılmış, fakat bu kırıkla sadece inşa tarihinin yüzler hanesi kaybolmuş, birler ve onlar hanesi okunabilmektedir. Buna göre, aşağıdaki tesbitimizle yüzler hanesinin de yediyüz olduğu ve böylece 734 Muharremi başında (M. 1333 Eylül ortaları) yapıldığı anlaşılan camii yaptırın Tac-ı kızıl oğlu Emir Zahirreddin Mahmud hakkında malumat aradık. Ahmet Eflâki'nin eseri olan *Ariflerin Menkıbeleri*'nde (Çeviren Tahsin Yazıcı, İst. 1973, C. s. 530) bu konuda şu bilgiler bulunmaktadır : Moğollar'ın Anadolu valisi Timurtaş, Mevlevî şeyhi Abid Çelebi'yi, uç beylerinin kendisine biat etmeleri için elçi olarak gönderilmek

üzere, emirlerinden ve daha sonra Anadolu'da kendi adına bir beylik kuracak olan Eretna Bey'i vazifelendirmiş, Âbid Çelebi de bu vazifeden affedilmesi için Eretnaya, aracı olarak Ahmet Eflâki'yi göndermişse de isteği kabul edilmemiştir. Çelebi; istemiyerek çıktığı bu seyahat dönüşünde Konya'ya geldiğinde, Konya'da Tac-ı kızıl'ın oğlu Emir Zahirreddin başka kimsenin kalmamış, hepsinin Rum hudutlarından çıkıp Şam'a gitmiş olduklarını görmüştür. Onlar Konya'ya gelince Zahirreddin de Gevale kalesine gitmişti. Buradaki «Rum emirlerinin Şam'a gitme» tabirinden, Demirtaş'ın İlhanlılar'a isyanından sonra H. 727, M. 1327 yılında Mısır'a, Memlûklular'a iltica etmesi hadisesini anlayabiliriz. Yine aynı eserin 337. sayfasında, Tac-ı kızıl'ın oğlu, mefahirü'l-ümera Zahirreddin'in bir zaman Konya'nın hâkimi olduğu ve hükümeti idare etmek ve halka bakmakta eşinin bulunmadığı, bir gün, bir ziyaret esnasında Âbid Çelebi'nin uzun bıyıklarını tenkit ettiği, Abid Çelebi'nin de ona cevap verdiği, bu esnada Şeyh Hasan Timurtaş'tan (Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan) acaip bir haber geldiği (Şeyh Hasan'ın Memlûklular tarafından öldürülen babası Timurtaş'ın yaşadığı hakkındaki yalan haberimi acaba?), bunun üzerine Zahirreddin'in renginin değişip yemek yemeden atına binip gittiği, bir kaç gün sonra da bir ok yarası ile vefat ettiğinin öğrenildiği kayıtlıdır.

Aynı esere göre Âbid Çelebi, Ulu Arif Çelebi'nin ölüm yılı olan H. 719, M. 1320 tarihinde Mevlevî şeyhi olmuş, H. 739, M. 1320 yılında da vefat etmiştir. Bu durumda Zahirreddin'in ölümü bu iki tarih arasında olmalıdır. Camii 734 yılında tamir etmiş olduğundan (bu hadiselerden, kitâbede kırık olan yüzler hanesinin de yediyüz olduğu açıktır) ölümü 734-739 yılları arasında olmalıdır.

Faruk Sümer'in, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*'nin birinci sayısında yayınlanan «Anadolu'da Moğollar» isimli makalesine göre, H. 729, M. 1329 yılında, Anadolu valiliği, İlhan Ebu Said tarafından Uygur Esen Kutluğ oğlu Emir Mahmud'a verilmiş, H. 733, M. 1333 yılında adı geçen emir merkeze alınarak yerine Celayir Şeyh Hasan tayin edilmiştir. Emir Mahmud 734 yılında diğer emirlerle birlikte Ebu Said'e karşı isyana kalkışmış, 736 da Arpa Han ve Musa Han arasındaki savaşta bulunmuş, yine aynı yılda Celayir Şeyh Hasan tarafından Azerbeycan'da öldürülmüştür. Bu şahsın konumuz olan Zahirreddin Emir Mahmud'la aynı şahıs, aslen Uygur olup babasının

esas adının Esen Kutluğ, Anadolu Valiliğinden ayrılış tarihinin de 734 yılı olduğunu zannetmekteyiz.

Ahmet Eflâkî'nin bahsettiği Şeyh Hasan Timurtaşî, H. 738, M. 1338 yılında ortaya çıkıp, 738 ve 740 yıllarında iki defa Celayir Şeyh Hasan'ı mağlup etmiş, 742 yılında da Karanbük savaşında Eretna'ya mağlub olarak bir müddet sonra da vefat etmiştir. Eretna ise 736 yılında Anadolu valiliğini Celayir Şeyh Hasan'dan devralmış, 742 yılında da beyliğini kurmuştur.

Emir Zehireddin Mahmud'un babası Tâc-ı kızıl'ın ismi ile anılan, Kayseri'de, yeri şimdiki Cumhuriyet Mahallesi, Sultan Hamamı ile Yoğun Burç arasında bulunan ve XV. asırdan beri kayıtlara geçmiş olan bir mahalle bulunmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Zehireddin ve bilhassa babasının Kayseri ile yakın alakası bulunmakta idi.

Yine kitâbede ismi geçen mimar Kara Bula oğlu Kaluyan, kendisinden önce yaşamış meşhur Selçuklu mimarı Kaluyan'ın ismini almış olmalıdır ve tabii ki Sivas'taki Gök Medrese'yi yapan meşhur usta Kaluyan'la aynı şahıs olması tarih bakımından mümkün değildir. Camiin örtü sistemi, yine aynı devirde Kayseri'nin diğer ilçesi olan Yeşilhisar'da (eski adı Develi Karahisarı veya Yavaşisarı) Alaaddin Erena tarafından H. 747, M. 1346 tarihinde yaptırılan Ulu Cami ve daha sonra Kayseri'de yapılan mescitlere benzemektedir.

3 — Kadı Mescidi Kitâbesi : Yalman (Yenice İsmail) Mahallesi de bulunan ve bugün istimlak sahası içindeki eski evlerle yıkılmaya terk edilmiş olan, yakın devirde yenilenmiş mescidin 60 X 80 cm ebadındaki dört satırlık mermer kitâbesinde,

امر بتوسعة

هذا المسجد الجامع المنسوب لسلطان رحمة الله

الامير الموفق فخر الدين اسماعلى بن الامير حسام الدين

خاليلي دا ما معظمه في تاريخ ذي الحجة سنة ثمان وثلثين وسبعمائه

yazılıdır²⁵. Zilhicce 738 (M. Haziran 1338) tarihli bu kitâbede ismi geçen ve mescidi bu tarihte genişleten Emir Fahreddin İsmail ve babası Emir Hüsameddin Halil, herhalde İlhanlı ve Eretnalı ümerâsından idiler. Mescidin önünde bulunan ve Kayseri'de bu türlü mescitlerde özellikle görülen kule minaresinin kaidesi olan çeşme üzerinde bulunan büyük ebattaki mermer kitâbe, maalesef çok aşınmış olduğundan herhangi bir malumat çıkarılamamıştır.

4 — Şah Kutluğ Hatun Türbesi kitâbesi : Kayseri'de Gavremoğlu Mahallesi de bulunan ve şehrin en sanatlı portaline sahip olan Şah Kutluğ Hatun türbesinin kitâbe ve mezartaşları hakkında ilk defa Naci Kum, yukarıda bahsi geçen «Haydar Bey'in Mezarı nerede?» isimli makalesinde, bazı yanlışlıklarla malumat vermiş, yine yukarıda bahsi geçen Taşçı işaretleri konulu makalemizde de türbenin mimarisi üzerinde kısaca durarak iki resmini yayınlamıştık. Bunlardan sonra Kemal Göde de «Kayseri Şehri»nde kitâbenin kendisine göre bir tercümesini yayınlamış, doktora tezinde de yine kitâbe ve mezartaşlarını konu yapmıştır. Biz burada esas olarak türbenin mermer, dört satırlık, 90 X 65 cm ebadındaki arapça kitâbesi üzerinde duracağız. Kitâbenin aşl şöyledir :

امرت بعمارة هذا التربة

المطهرة البيت الشريفة المخدرة المكرمه

شاه قطلغ خاتون ادام الله خلالها لاجل ابنها و امه الاميرين

المرحومين الامير بخشا يش والامير حيدار بك نوار الله قبر هما في

شهور سنة خمسين و سبعمائه

Tercümesi : Bu türbenin imarını temiz, hanım, şerefli, mahrem, kerem sahibi Şah Kutluğ Hatun -Allah ona dostluğunu devam ettirsin- oğulları ve anneleri (kendisi) için emretti. Merhum emirler Emir Bahşayış ve Emir Haydar Bey, Allah kabirlerini nurlandırsın. Yediyüz elli yılının (M. 1349) aylarında.

²⁵ Kitâbe'nin tercümesi Dr. Kemal Göde tarafından negredilmiştir, *Kayseri Şehri*, s. 13-14.

Kitâbeden Bahşayış ve Haydar Beyler'in, anneleri olduğu anlaşılan ve türbeyi yaptıran Şah Kutluğ Hatun'dan önce vefat ettiklerini öğreniyoruz. Türbe içinde, kapının arka tarafına isabet eden duvarda, Şah Kutluğ Hatun'un, binayı kendi halis malından yaptırdığına dair tarihsiz ve herhalde yine hayatında iken yazdığı bir kitâbesi daha bulunmaktadır.

Vakıflarca 1977 yılında onarılan, bu onarım esnasında çökmüş kubbesi tamir edilerek üzerine bir külah ilâve edilen türbenin içi tarafımızdan temizletilmiş, civardaki evlerin burayı depo olarak kullanmalarına mani olunmuş ve Kutluğ Hatun ailesine ait, daha önce kırılmış bir kısım eksik mezar taşları uygun şekilde yerleştirilmiştir. Eski yıllarda bu taşlardan bir kısmı Kayseri Müzesine taşınmıştır. Bahşayış Bey'in Müze'ye nakledilen mezar taşında 748 yılında öldüğü ve Haydar Bey'in oğlu olduğu yazılıdır. Türbede bulunan Haydar Bey'in mezar taşında ise 750 yılında vefat etmiş olduğu ifadesi bulunmaktadır. Bu durumda Haydar Bey, Kutluğ Hatun'un oğlu, Bahşayış Bey de onun oğlu, yani Kutluğ Hatun'un torunu olmaktadır. Şah Kutluğ Hatun'un yine Müze'de bulunan ve 1558 numarada kayıtlı olan mezar taşında maalesef ölüm tarihi ve başka malumat silinmiştir. Türbe içinde Haydar Bey'in 718 yılında ölmüş oğlu Emir Hüseyin ile Bahşayış Bey'in oğlu Emir İbrahim'in mezar taşları bulunmaktadır.

Vefat tarihlerinden ve Emir unvanlarından İhanlı ve Eretnalı beylerden olduğu anlaşılan Haydar Bey ve Bahşayış Bey hakkında fazla bir malumat bulunamamıştır. Haydar Bey'in ismi ile anılan, Kayseri'nin Argincık Mahallesinde, kitâbesiz, muhkem bir köşk bulunmaktadır. Bu köşkten Albert Gabriel, yukarıda bahsi geçen eserinde bahsetmiştir. Şikârî'de de (s. 151, 152, 153) Eretnalı Mehmed Bey'in oğlu Alaaddin Ali Bey'e yardım edip Onu, Karamanlılar elinde esir iken kurtaran ve tahtına iade eden bir Bahşayış Bey'den bahis vardır. Bahşayış Bey'in, ölüm tarihine göre Alaaddin Ali Bey'le değil, Eretnalıların kurucusu Alaaddin Eretna Bey'le münasebeti olsa gerekir.

5 — Eretnalı Sultan Alaaddin Ali Bey'in mezar taşı : Bir yüzü mihrap şeklinde, diğer yüzü düz olarak hazırlanmış, 74 X 40 X 23 cm ebadında, müzenin 1497 envanter numarasında kayıtlı ve halen Kay-

seri Etnoğrafya Müzesi teşhirinde bulunan mermer mezar taşının mukarnaslı mihrap şeklindeki yüzünde devren Kur'an IX - 21, 22. ayetleri ve bir dua yazılıdır.

بشر هم ربهم بر حمة منه و رضوان و جنات ذم فيها نعيم فقيم
خالدين فيها ابدان الله عنده اجر عظيم . رحمة الله من مزاد
وبرحمة

Tercümesi : Rableri onlara Kendisinden bir rahmet, rıza ve içindeki ebedî kalacakları nimeti bol cennetleri müjdeliler. Orada ebedî kalacaklardır. Allah, işte büyük mükafaat onun yanındadır. Allah rahmet eylesin ve rahmetini artırsın.

Diğer tarafı olan düz yüzünde :

هذا قبر المرحوم
المغفور المحتاج الى رحمة الله تعالى
علاالدين على بن المرحوم محمد
نورالله ضر يحهما ومن رحمة مرحة

Tercümesi: Bu kabir merhum ve mağfur, Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum Muhammed'in oğlu Alaaddin Ali'nindir. Allah kabirlerini nurlandırın, rahmet ve merhamet eylesin²⁶.

Eretnalılar'ın, bir yıl kadar hükümdarlık yapmış olan Cafer Bey dahil dördüncü hükümdarı bulunan Alaaddin Ali Bey, 1365 (H. 767) vefat eden babası Gıyaseddin Mehmed Bey'in yerine hükümdar olmuş, 1380 (H. 782) yılında Turhal'da vebadan vefat ettiği tarihlerde kayıtlıdır²⁷. Müverrih Âli, Kayseri'de mirliya iken gördüğü ve *Füsulü'l-Hall ü Akd* isimli eserinde bahsettiği üzere, Ali

²⁶ Mezar taşı tarafımızdan Kemal Göde'ye gösterilerek onun tarafından, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi hazırladığı «Eretnalılar» isimli, basılmamış doktora tezinde kullanılmış ve Kayseri Şehri'nde (s. 139, N. 240) tercümesini vermiştir. Aynı taş üzerindeki yazıları Naci Kum da Tarih Kurumu'ndaki defterine kaydetmiştir.

²⁷ Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, İst. 1970, s. 42-43.

Bey'in mezarı, Dedesi Alaaddin Eretna'nın inşa ettirmiş olduğu, Kayseri'deki Köşk Medresesi²⁸ içerisinde, Alaaddin Eretna, hanımı Suli Paşa ve babası Gıyaseddin Mehmed'le birlikte bulunmaktadır²⁹. Ancak 1906 yılından önce Mutasarrıf tarafından, buradaki mezar taşları havuz yapımında kullanılırken, bu faciadan Ali Bey'in taşı kurtulmuş ve bilahire Kayseri Müzesi'ne nakledilmiştir. Ali Bey'in Turhal'da ölmüş olduğu malum olduğuna göre, cesedinin oradan Kayseri'deki aile türbesine nakledilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kitabede Ali Bey'in ve babasının Sultanlık unvanlarının bulunmaması dikkati çekmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, onun son zamanlarında kısmen ve ölümünden hemen sonra da tamamen iktidarı ele geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed zamanında ceset nakledilmiş ve mezar taşı yazdırılmış; iktidar değişikliği sebebi ile sultanlık unvanlarında yazdırılmamıştır. Kitabede tarih bulunmamaktadır.

IV. XV. yüzyıl kitâbeleri

1 — Şeyh Çelebi'nin oğlu Osman Çelebi'nin mezar taşı : Kayseri Müzesi İslâmî taş eserler deposunda bulunan ve Müze'nin 1498 envanter numarasına kaydedilmiş olan, kiasik Selçuklu tarzında, mermer, 75 X 16 X 41 cm ebadındaki lahitin üst sıra uzun yüzlerinde ve bu sırada bir dar yüzde Kur'an III-18 âyeti yazılıdır :

شهدالله انه لااله الا هو و الملكة و الو العلم قائماً بالقط . لااله
الا هو العزيز الحكيم .

Alt sıra uzun yüzlerde :

هذا قبر المرحوم المعصوم عثمان جلبي ابن الامير الاعظم شيخ
جلبي القرماني

Üst sıra bir dar yüzde: ذى القعدة سنة تسع Alt sıra dar yüzlerde: توفى قى
تماماً و تماماً

28 Mahmut Akok, Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese...

29 Kayseri'ye Şehri, 109-116.

Ayetin tercümesi : Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, O'ndan başka tanrı olmadığına şahitlik etmişlerdir. Ondan başka tanrı yoktur. O güçlüdür hakimdir. Ayet haricindeki kısmın tercümesi: Bu kabir büyük emir Karamanlı Şeyh Çelebi'nin oğlu merhum, masum, Osman Çelebi'nindir. Sekizyüz dokuz senesi Zilkade ayında (M. Nisan 1406) vefat etti.

Kitâbede ismi geçen ve küçük yaşta vefat etmiş olduğu mezar taşı ebadından anlaşılan Osman Çelebi'nin babası Emir Şeyh Çelebi, Karamanoğullarının, bu mezartaşına göre ilk Kayseri valisidir. Kadı Burhaneddin'in vefatından sonra, H. 800, M. 1398 yılında ilk defa Osmanlılar'a geçen Kayseri, H. 804, M. 1402 yılında Yıldırım'ın Ankara savaşında mağlub olması üzerine, Timur tarafından yeniden kurulan Karamanlılar'a verilmiştir. Karamanlılar da burada Timur adına para bastırmışlardır³⁰. H. 814, M. 1411 yılında, Şehrin Dulkadroğullarından Nasireddin Mehmed Beyin oğlu Hasan Beyin eline geçtiği, daha sonra Davud'un oğlu Emir Şeyh Çelebinin, Şehri bunlardan kurtardığı, Kayseri İç Kalesi'nde bulunan kitabelerden anlaşılmaktadır³¹. Kaledeki Şeyh Çelebi'ye ait yarısı kırılarak kaybolmuş kitâbe şöyledir :

الما ستولى الاتراك الضالون على مدينة قيصريه وبعهد الناس ...
فى تحريب الكعبة الشريفة فخرج الامير كبير الشيخ جلبي بن
داود ...

والكا ظمين الغيظ والعافين عن الناس فعمر فى ايام ...

خلدالله ملكه وكان السظا الو فى ح تمر بن عز ... شيخ جلبي ...

Tercümesi : Dalalette bulunan Türkler Kabe'nin tahribi gibi Kayseri Şehri'ni ve halkını istila ettiler Davud'un oğlu, büyük emir Şeyh

30 Kayseri'de kitabelerinden..., s. 532.

31 a.g.m., s. 533. Karamanoğlu Mehmed Bey'in H. 826, M. 1423 yılında vefatı üzerine Dulkadroğlu Hasan Bey (Nasreddin Mehmed Bey'in oğlu), Niğde'de bulunan Karamanoğlu Ali Bey'in üzerine yürümüş, Dulkadroğullar bu seferde Develi ve Aksaray'a kadar olan bölgeyi istila etmişler ise de Karamanoğlu İbrahim Bey'in mukabil taarruzu üzerine çekilmişlerdir, I.A. Karamanlılar Maddesi, C. VI, s. 325 (Prof. Dr. M.C. Şehabettin Tekindağ tarafından yazılmış-

Çelebi çıktı. İnsanların hatalarını affeden ve kinini susturan (Kur'an III-134)..... zamanında tamir oldu. Allah mülkünü devamlı eylesin. Aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu-?-Demir...

Kitâbede «zalim Türkler» tabiri ile Dulkadiroğulları anılmıştır. Karamanlılar da bir Türk boyu olduğu halde, Şeyh Çelebi veya kitâbe-yi yazan Dulkadirîliler'i bu şekilde vasıflandırmaktadırlar. Kitâbe-nin kırılarak kaybolmuş olan bölümünde, herhalde Kale'nin tamiri'nin Karamanoğlu II. Mehmed Bey zamanında yapıldığı yazılı idi. Kitâbeden, Şeyh Çelebi'nin, konumuz olan Ahmed Çelebi'den başka, ilk ismi yine Şeyh gibi okunan Demir (Temir) isimli ikinci bir oğlu'nun varlığı da ortaya çıkmış oluyor. Bu isimden Şeyh Çelebi'nin Kayseri'yi Karamanlılar'a veren Timur'un ismini oğluna vermiş olduğunu anlamaktayız. Kitâbede tarih kısmı da kırılmış olduğundan Kale'nin Dulkadiroğullarından alınış tarihi belli olmamaktadır.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in, Memlukiular'a ait Tarsus'u, Ramazan-ı Ahmed Bey ile birlikte ele geçirmeleri üzerine, H. 822/ M. 1419 yılında Memluk Sultanı Melik Müeyyed Şeyh, Anadolu'ya, oğlu İbrahim kumandasında büyük bir kuvvet göndererek Kayseri Kalesi'ni, Şehrin beyi olan Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine fethettiğini, bu sırada kendilerine tâbi ve yardımcı olan Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'e verdiği tarihlerden öğreniyoruz³².

tır). Bahis konusu Karamanlı - Dulkadirîli mücadeleleri hakkında Şikârî'de malumat bulunmaktadır: «Alaaddin Şah Şam Beylerinden Melik Nasır ile cenk idüb sulh olmuşlar idi. Oğlu Tavil Hasan, yirmi bin askerle Niğde önüne gelince yağma eyledi. İbrahim Han duyub otuz bin er cem eyledi..... Karındaşı Alaaddin Bey'i serdar idüb on bin er ile Germiyen oğlu'na yardım gönderdi ve Orhan Bey gelüb Şamlu ile Niğde ovasındacenk eyledi..... Şam askeri ile Orhan Bey yirmi gün cenk idüb Şamlu yiğün gelüb Karaman askerini sındılar. Orhan Bey şehid oldu. Asker kaçub giderken yedi bin er ile İbrahim Han irüşdi. Emmüsi Orhan'ın şehid olduğun duyub, dönüb yirmi dört bin er dahi cem idüb, Şamlu'ya mukabli irişüb yedi gün muhkem cenk eyledi..... Şam askeri söyie sindi ki kaçmağa başladı. Amik Ovası'na varınca muhkem cenk eylediler» (s. 186. 187). Burada «Şamlular»dan kastın Dulkadiroğulları olduğu malumdur. Birinci ismi «Tavil» olarak geçen Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey'in, aynı eserin 152. sayfasında «Tahir Hasan» olarak geçen, Şam'a hükmettiği belirtilen ve Alaaddin Bey'le sulh yaptığı ifade edilen şahısla aynı olması lazımdır.

³² Kayseri'de kitabelerinden..... s. 534; Arifi, s. 373; *Kayseriye Şehri*, s. 126; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 169-171; I.A. Dulkadiroğulları Maddesi, C. III, s. 659.

Aslında bir Karamanoğlu destanı olan Şikârî'nin³³ *Karamanoğulları tarihinde*, Şeyh Çelebi'nin babası olan Davud Bey hakkında destan tarzında anlattığı karışık malumat arasından şu hususları tesbit edebiliriz: Davud Bey, Karamanoğlu Halil Bey'in (beylik yılları aşağı, yukarı 1333-1350)³⁴ oğludur. Muhtelif zamanlarda Karamanlılar adına Konya, Kayseri ve Sivas'ta beylik yapmış olduğu yazar tarafından ileri sürülmektedir. Ancak onun Karamanoğlu Mehmed Bey ve İbrahim Bey zamanında Kayseri beyliğinde bulunması, konumuz olan mezartası; Kayseri İç Kalesi'ndeki, oğlu Şeyh Çelebi'ye ait kitâbe; Şeyh Çelebi'nin, Memluklular ve Dulkadirîliler'in, 1419 yılında Kayseri'yi işgalleri üzerine şehirden kaçması hakkındaki tarihi kayıt ile uygun düşmemektedir. Bu tarihlerde Davud Bey değil, oğlu Şeyh Çelebi Kayseri emiridir. Şikârî Şeyh Çelebi yerine babasını yazmıştır, Şeyh Çelebi'yi hiçbir yerde anmamaktadır. Davud Bey'in ne zaman öldüğü ve mezarının nerede bulunduğu malum değildir.

Yukarıda da zikredildiği gibi 1419 yılında Kayseri, memlukluların desteği ile Dulkadiroğulları'na geçmiş, bu tarihte şehirde Karamanoğullarının emiri bulunan Şeyh Çelebi kaçmıştır. Bu hadiseler Şikârî'nin destanına aksetmiştir. 144 ve 145. sayfalarda bu hadiseler anlatılmaktadır. Buradaki Şamiler'den kasıt, Şam'ı (Suriye-yi) elinde bulunduran Memluluklar'ın müttefiki olan Dulkadirîliler'dir. Kaynak, Şamiler'in Kayseri'ye kadar olan bölgeyi zaptettiklerini, Kayseri'yi aldıklarını ve Şeyh Çelebi yerine yanlışlıkla kaydetmiş bulunduğu Davud Bey'in kaçarak Larende'ye geldiğini açıkça anlatmaktadır.

Şikârî'nin bu konuda verdiği malumat üzerinde durulacak bir husus daha bulunmaktadır. Bu hadiseler esnasında Şam'dan gelerek Kayseri'yi alanların başında olduğu belirtilen Abdürresid'in, Kayseri'nin, Dulkadirîliler'in eline geçmesinden sonra Şehirde, eskiden, Şikârî'de geçtiği şekilde «Şamiler», bugün bilinen ismi ile Hatuniye Medresesini, harab olan bir İslâmî yapının üzerine yaptıran³⁵ Dul-

³³ Şikârî'nin *Karamanoğulları Tarihi*, Terc. Mesud Koman, Konya 1946.

³⁴ I.A. *Karamanlılar Maddesi*; Şikârî, s. 65-67, 69, 72-75, 83, 84, 94, 96, 100, 102, 124, 131, 132, 142, 144, 145, 150, 159, 168-171, 174, 176, 179, 182, 185, 189.

³⁵ Medresenin sahibi olan şahsın, 1980 yılında yaptırmış olduğu onarım sırasında eski ve daha mükemmel yapının temelleri ortaya çıkmıştır. Zaten

kadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in (Şikâri'de Melik Nasır) dedesi olduğu, bu ismin, aynı şahsın Zeyneddin Karaca olarak bilinen esas isminden başka bir ismi olduğu anlaşılmaktadır. Zira Medresenin kitâbe metnini Halil Edhem'e veren, yukarıda zikri geçen Ahmed Nazif Efendi, bu konudaki vukufiyeti ile kitâbede yazılı olan Mehmed Bey'in dedesinin ismini bu şekilde okumuştur. Halil Edhem'in bu hususta yanlışlık yapılmış olabileceği hakkındaki tereddüdüne³⁶ mahal yoktur. İsim Şikâri'ye de bu şekilde geçmiştir. Medrese'nin, yerinden düşerek dört parçaya ayrılan ve halen Kayseri Müzesi deposunda bulunan kitâbesinde bu bölüm maalesef kırılıp kaybolmuş olduğundan karşılaştırmak ta mümkün olamamıştır. Şikâri'de verilen malumatta yine isim karışıklığı vardır. Bu seferle Kayseri'ye Abdürreşid (Zeyneddin Karaca) gelmemiş torunu Nasıreddin Mehmed Bey gelmiştir.

Kayseri, Dulkadiroğulları'nın elinde M. 1435, H. 839 yılına kadar kalmış, bu tarihte tekrar Karamanlılar'a, İbrahim Bey'e geçmiştir³⁷.

2. Emir Musa'nın oğlu Ahmed Çelebi'nin mezar taşı : Kayseri Müzesi eski eser envanterine 1531 numara ile kayıtlı olan, 79 X 16 X 25 cm ebadında, Selçuklu tarzında lahit tipli mermer, baş tarafı kırık mezar taşının üst sıra uzun yüzlerinde :

.. المغفور السعيد الشهيد الشفع احمد چلي بن الامير

المعظم موسى الحاكم بمد ينة القيصرية المنصوبه الى قرمان قديم

alt sıra uzun yüzlerde :

... (١) لخيرات ناشر الحسنات الشيخ چلي طول الله عمره

ورحم اسلافه من دار الترح الى دار الفرح في سابع

üst dar yüzde : ماله yazılıdır. Alt dar yüzde : هجره

binada o yapıya ait olması lazım gelen İslâmi tezyinatlı taşlar ikinci yapımda rastgele yerlerde kullanılmıştır.

36 Kayseriye Şehri, s. 124.

37 Çayırdağ, Kayseri'de kitabelerinden....., s. 535.

Tercümesi : hayrat (sahibi), iyilikler yapan, Şeyh Çelebi -Allah ömrünü uzun eylesin ve geçmişlerine rahmet olsun- (nin oğlu), eski Karamanlılar'a mensub, Kayseri Şehri'nin hâkimi, Büyük Musa'nın oğlu mağfur, said, şehid şefi, Ahmed Çelebi, sıkıntı âleminden ferah âlemine, hilâlî hicrî yedi de (göçtü).

Mezar taşının kırılarak, maalesef kaybolmuş bölümünde tarih kısmı ile Şeyh Çelebi ve Emir Musa'nın karabetini gösteren ibare bulunacak idi. Taşta sadece vefat ayının günü olan yedi sayısı bulunmaktadır. Biz, bu taşla o tarihte Karamanlılar'ın Kayseri valisi olduğu anlaşılan Emir Musa'nın, yine taşta göre o zaman hayatta olan ve yukarıda hakkında malumat verilen Şeyh Çelebi'nin oğlu olacağını tahmin ettik ve tercümeyi bu şekilde tamamladık. Zira mezar taşına baba ve deden başka bir şahsın isminin geçmesi âdetten değildir.

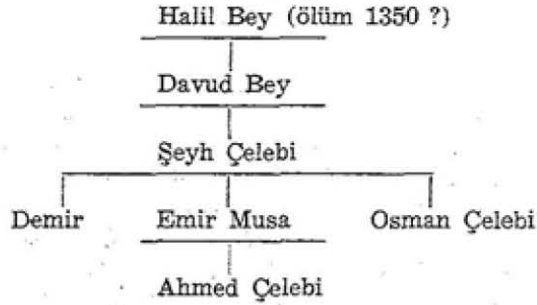
Kitâbede tarih kısmı bulunmadığından Emir Musa'nın ne zaman Kayseri valisi olduğu malum olmamaktadır. Ancak Şeyh Çelebi'nin Şehri, 1419 yılında Dulkadiroğulları'na terk ederek kaçtığı ve o tarihten 1435 yılına kadar Şehrin Dulkadiroğullarında kaldığını yukarıda görmüştük. İşte Emir Musa bu tarihten sonra, yaşlı babasının yerine Kayseri Emiri olmuş olmalıdır. Şikâri'de bu hususta kısa bir malumat bulunmaktadır. Sayfa 191 de: «Hâsıl-ı kelâm İbrahim Han hasta oldu, bildiki sefer zamanı yakındır, oğullarını başına cem idüb Mir Musa dirler bir ammisi var idi, Kayseriye'yi ana virdi.» ifadesi bulunmaktadır. İbrahim Bey'in 1463 yılında vefat etmiş olduğu malumdur. Ancak Şikâri'nin, Sultan'ın ölümü sırasında Kayseri'yi ona verdiği haberine, Emir Musa'nın İbrahim Bey'in amcası olduğu kaydı gibi pek güvenilemez. Daha önce de Emir Musa Kayseri Valiliği yapmış olabilir. Karamanlılar'da daha önce beylik yapmış ve 757 yılında vefat eden Emir Musa³⁸ ile Kayseri valisi olan Emir Musa'nın aynı şahıs olmadığı açıktır.

Şeyh Çelebi'nin oğlu Osman Çelebi ile torunu ve Emir Musa'nın oğlu olan Ahmed Çelebi'nin mezar taşlarının hangi mezarlıktan veya türbeden geldiğine dair, Müze'de kayıt bulunmamaktadır. Belki de Karamanoğulları'nın Kayseri ile ilgili olanlarına ait, Kayseri'de bir aile türbesi vardı.

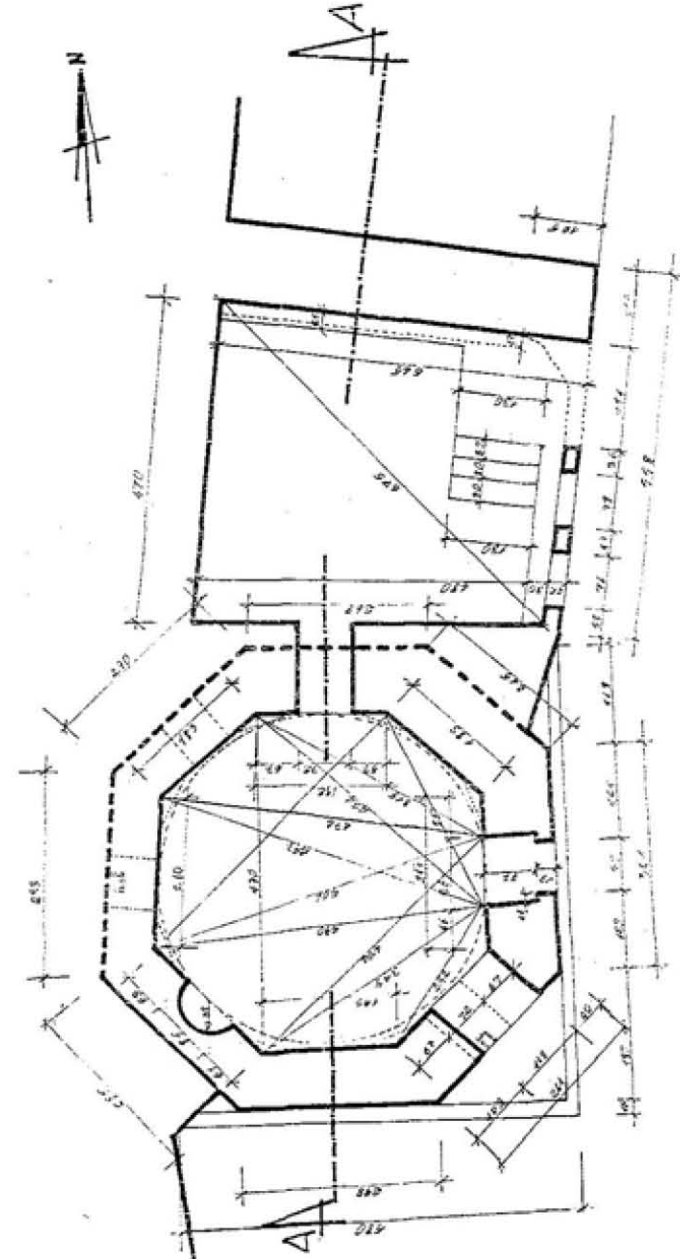
38 I.A. a.g.m.

Hayrat ve hasenat sahibi olduğu belirtilen Şeyh Çelebi'nin vakfiyesinin de bulunması ihtimal dahilindedir. Dulkadıroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'in oğlu Şahruh Bey'in (ölüm H. 914, M. 1508) Kayseri'ye tâbi Barsama (bugünkü merkez Çavuşağa Köyü) malikanesinin gelirinin yarısını, Kayseri'de Şeyhî Çelebi Camiinde, kendisi için Kur'an okuyanlara tahsis ettiği hakkında vakfiyesi bulunmaktadır³⁹. Şeyh Çelebi'nin bu isimle anılan camii bugün Kayseri'de yoktur. İhtimal İç Kale içerisinde, Fatih Camii olarak bilinen tek kubbeli küçük mescid bu camiidir.

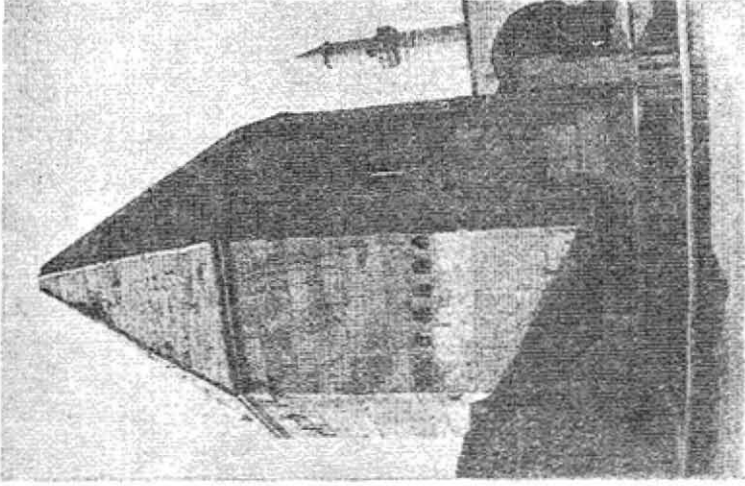
Şeyh Çelebi'nin bilinen ailesini şu şecere ile gösterebiliriz :

39 Prof. Dr. Faruk Sümer, «Bozok tarihine dair araştırmalar», s. 339.

KAYSERİ - HAN CAMİİ TÜRBESİ PLANI. Ölçek : 1/50

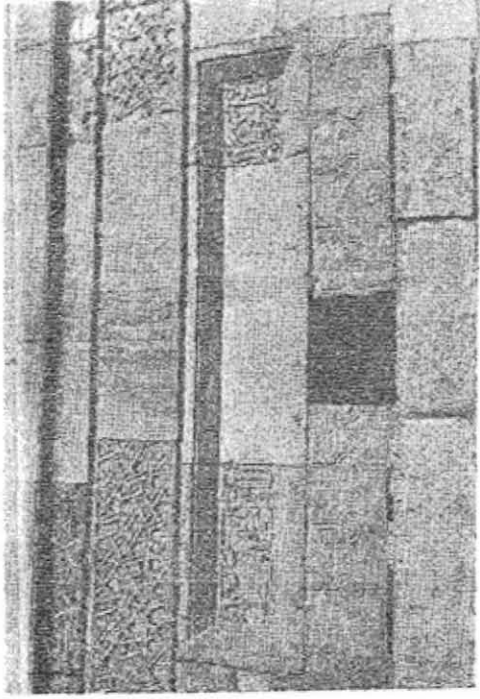
Resim 1 --- Han Camii Kumbeti.

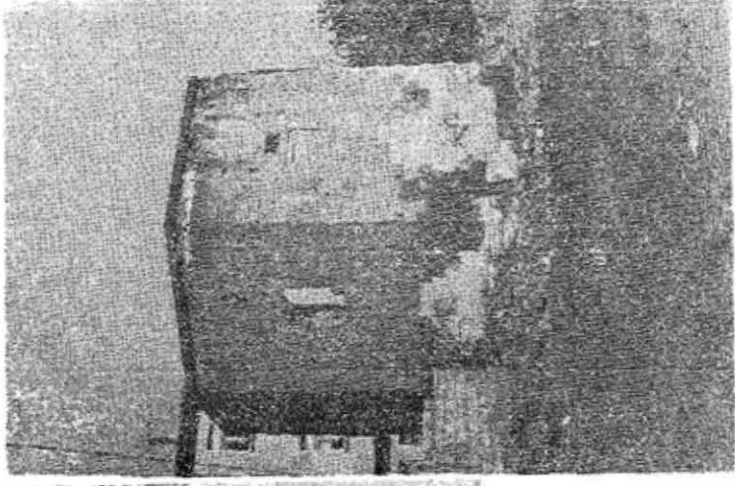
Resim 2 --- Han Kumbeti Mezarları.

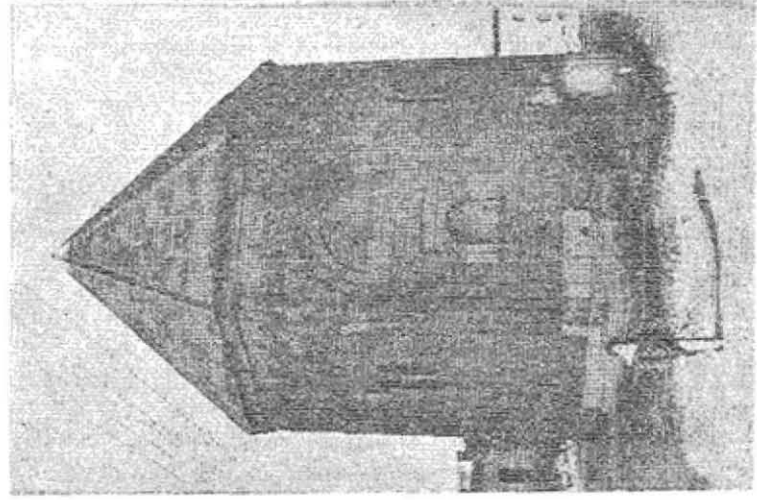
Resim 3 --- Süleymanşah kitabesi.

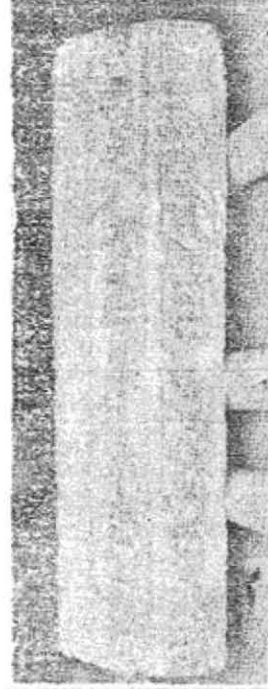
Resim 4 --- Alaca Kılıbet Kitabesi.

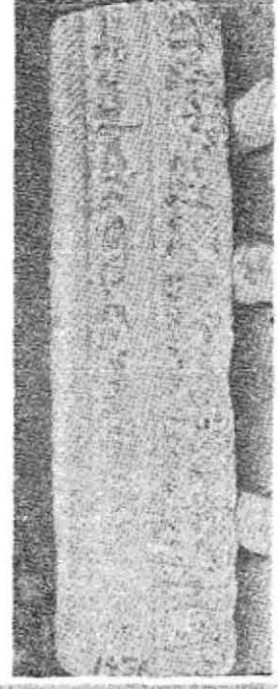
Resim 5 --- Hacıb Kılıbeti.

Resim 6 --- Hacıb Kılıbeti yakınındaki anonim kılıbet.

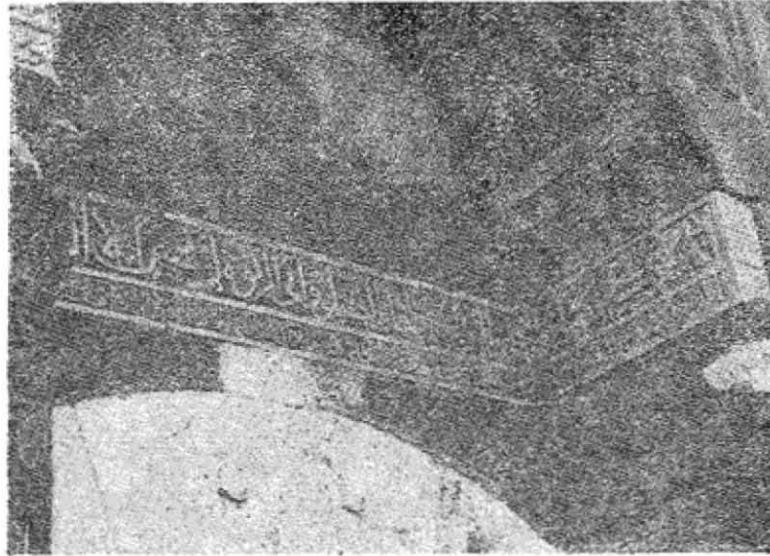
Resim 7 --- Nasreddin Hoca'nın mezar taşı.

Resim 8 --- Nasreddin Hoca'nın mezar taşı.

Resim 9 — Gürcümelek Hatun Türbesi kitabesi.

Resim 10 — Bunyan Ulu Camii kitabesi.

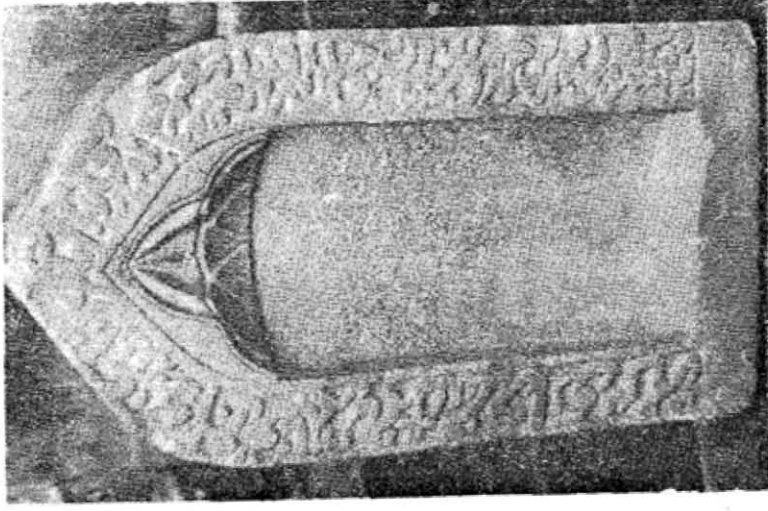
Resim 11 — Bunyan Ulu Camii kitabesi.

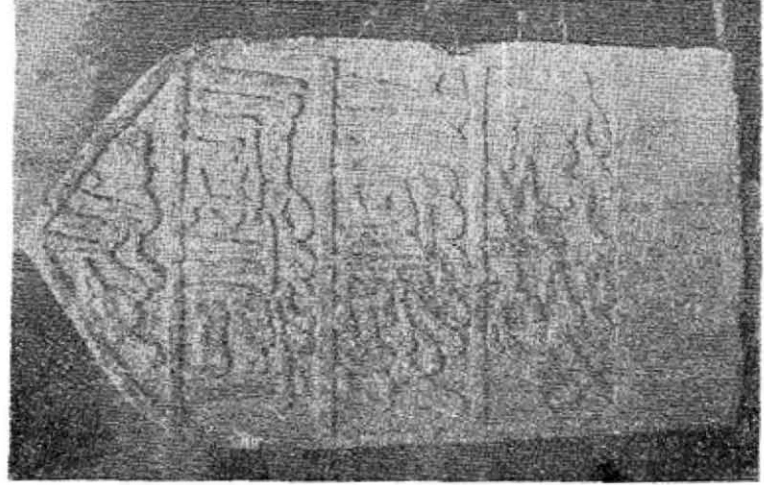
Resim 12 — Kadı Mescidi kitabesi.

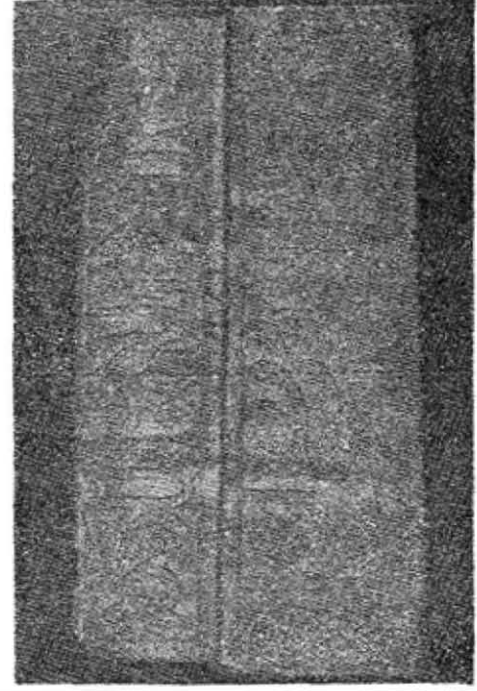
Resim 13 — Şah Kutluğ Hatun Türbesi kitabesi.

Resim 14 — Sultan Alaaddin Ali'nin mezar taşı.

Resim 15 — Sultan Alaaddin Ali'nin mezar taşı.

Resim 16 — Osman Çelebi'nin mezar taşı.

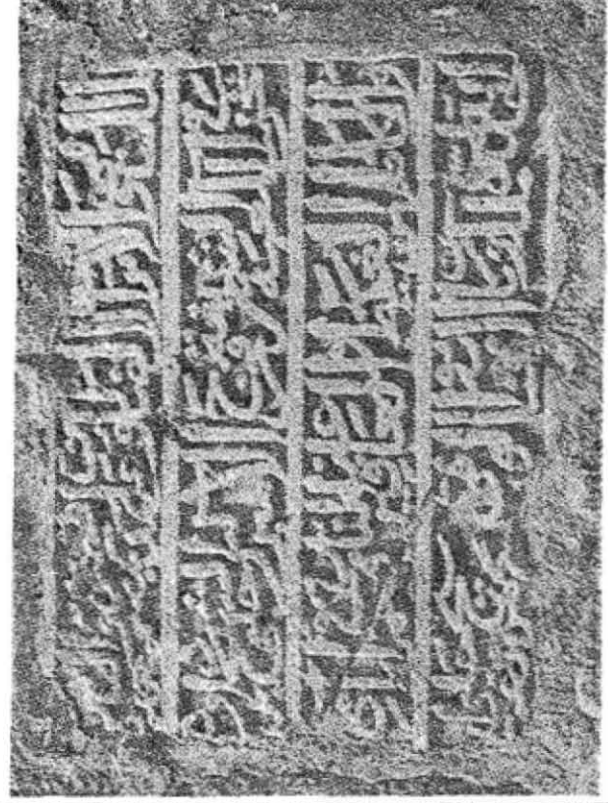
Resim 17 — Osman Çelebinin mezar taşı.

Resim 18 — Osman Çelebi'nin mezar taşı.

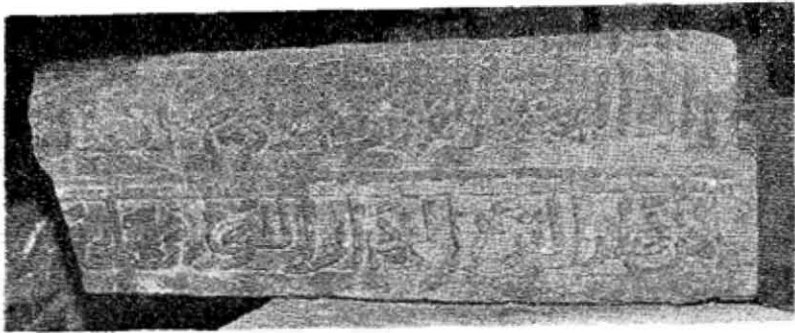
Resim 19 — Osman Çelebi'nin mezar taşı.

Resim 20 — Kayseri Kalesindeki Şeyh Çelebi Kitabesi.

Resim 21 — Ahmet Çelebi'nin mezar taşı

Resim 22 — Ahmet Çelebi'nin mezar taşı.